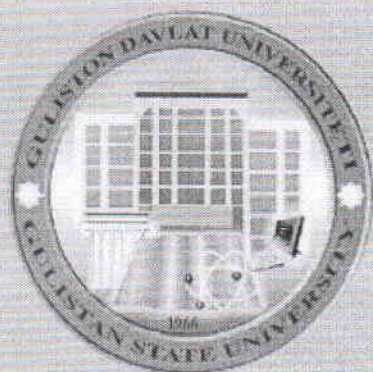

ISSN 2181 - 7367

GULISTON DAVLAT
UNIVERSITETI

GULISTON DAVLAT
UNIVERSITETI
AXBOROTNOMIASI

ВЕСТНИК
ГУЛИСТАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF GULISTAN STATE
UNIVERSITY

2021 / 4

Gumanitar - ilmiy fanlar seriyasi

E-ISSN 2181 - 1172

Web site: www.guldu.uz
E-mail: guldu-vestnik@ramail.uz

MUNDARIJA

PEDAGOGIKA

Pazilov Abdushohit Abduvaeitovich. OLIY TA'LIMDA CHET TILLARNI O'QITISHDA VIRTUAL TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AYRIM ASPEKTLARI.....	3
Abduraximov Doniyor Baxodirovich. TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISHNING IMKONIYATLARI VA ULARDAN FOYDALANISH.....	7
Xamdamov Usmon Ergashevich. BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARNI "WEB QUEST" VOSITASIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL QILISHGA O'RGATISHNI SAMARALI AMALGA OSHIRISH MEKANIZMI VA TEXNOLOGIK ASOSLARI.....	14
Muminov Ismail. UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA FIZIKA VA ASTRONOMIYA FANLARINI NOAN'ANAVIY USULLARDAN FOYDALANIB O'QITISH USLUBI.....	18
Toshtemirov Doniyor Eshbayevich, Xasanov Baxrom Baxtiboyevich. O'QUV JARAYONIDA ELEKTRON AXBOROT RESURSLARIDAN FOYDALANISH.....	22
Aliyev Iskandar Bahramovich, Ibragimov Murod Arslanovich. MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARI TARBIYALANUVCHILARINING SPORT TURLARIGA LAYOQQATLILIGINI ANIQLASH USLUBLARI.....	27
Yuldasheva Nargiza Egamberdievna. ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ МУТАХАСИСЛАРИНИНГ РАФБАТЛАНТИРУВЧИ-ЭХТИЁЖЛАР ХУСУСИЯТИ.....	30

FILOLOGIYA

Шарипов Фазлиддин Галиевич. КОРПУС ЛИНГВИСТИКАСИДА МОРФОЛОГИК АНАЛИЗАТОРНИНГ ЯРАТИЛИШ МАСАЛАСИ.....	36
Султонова Шохиста Мухаммаджановна. ДИНИЙ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРНИНГ ИЧКИ ШАКЛИ ДИНАМИК ҲОДИСА СИФАТИДА.....	45
✓ Нормаматов Султонбек Эрмаматович. АБДУЛЛА ҚОДИРИЙНИНГ ЎЗБЕК ЛУҒАТЧИЛИГИ ТАРАҚҚИЁТИДАГИ ХИЗМАТЛАРИ.....	49
Egamon Umidjon Shavkatovich. USMON AZIM SHE'RIYATIDA O'XSHATISH.....	57

IJTIMOIIY - IQTISODIY FANLAR

Nazarov Obid Raximovich. QORAXONIYLAR SULOLASI DAVRIDA MOVOROUNNAHRDA TIBBIYOT ILMI TARAQQIYOTI.....	63
Турдикулова Моҳира, Туйчибаев Баҳодир. ТАЛАБАЛАРГА ЎЗБЕК ХАЛҚИ ЭТНОГЕНЕЗИ ВА ЭТНИК ТАРИХИНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИНИ ЎҚИТИЛИШИ ХУСУСИДА.....	67
Алманов Қахрамон Облокулович. ЖИЗЗАХ ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ ЭТНИК ТАРКИБИ ВА ГЕОГРАФИК ЖОЙЛАШУВИ(чубар қишлоғи мисолида).....	71
Комилова Нилуфар, Рўзикулова Ойхумор. ЎЗБЕКИСТОНДА ОНАЛАР ВА ГҶДАКЛАР САЛОМАТЛИГИНИНГ ҲУДУДИЙ ЖИҲАТЛАРИ.....	74
Юлдашев Улугбек, Туйчибоев Баҳодир. ЎРТА СИРДАРЁ ҲАВЗАСИ ҲУДУДИ МОДДИЙ МАДАНИЯТИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	81

8. Voronkova O.A. Vnutrennyaya forma frazemi kak lingvokognitivnaya kategoriya: na materiale russkogo yazo'ka: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Voronkova O. A. Belgorod, 2009. – 22 s.
9. Nazaryan, A.G. Frazеologiya sovremennogo frantsuzskogo yazika. – M.: Vissh. shk., 1987. – 287 s.

Муаллиф:

Ш.М.Султонова - ЎзДЖТУ доценти, PhD.**E-mail:**ms.sultana@mail.ru

УЎК: 811.512.133`374 (09)18(043.3)

ABDULLA KADIRI'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF UZBEK LEXICOGRAPHY

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙНИНГ ЎЗБЕК ЛУҒАТЧИЛИГИ ТАРАҚҚИЁТИДАГИ ХИЗМАТЛАРИ

РОЛЬ АБДУЛЛЫ КАДЫРИ В РАЗВИТИИ ЛЕКСИКОГРАФИИ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

Нормаматов Султонбек Эрматович

Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети, 100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани,
Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси 103-уй.

Email:sulton_2006@list.ru

Аннотация. Мақолада ўзбек адабиётининг йирик намоёндаси Абдулла Қодирийнинг луғатчилик фаолияти ўрганилган. Унинг ҳаммуаллифлигида яратилган “Русча-ўзбекча тўла сўзлик” луғатидаги сўзликнинг миқдори, лексикографик изоҳларининг мукамаллик даражаси, ҳозирги икки тилли таржима луғатларига хос лексикографик ишоралардан самарали фойдаланилганлик, халқчиллик, соддалик тамойиллари лингвистик таҳлил қилинган ва ўша даврда яратилган икки тилли таржима луғатларидан фарқли, ўзига хос жиҳатлари ёритилган.

Луғатда русча сўзларга ўзбекча муқобил сўз, сўз бирикмаси танлаш, изоҳлаш, тавсифлаш усуллари ва уларнинг комплекс қўлланганлиги кўрсатилган. Луғатнинг XX аср бошларидаги ўзбек луғатчилигининг етакчи хусусиятларини ўзида ифодалаган ва жамлаган ноёб манба эканлигига тавсиф берилган. Бунда луғатга сўз танлаш, уларни изоҳлаш ва далиллашда анъанавий ва замонавий лексикографик тамойиллар уйғунлашганлиги очиқ берилган.

Абдулла Қодирийнинг луғат яратишдаги ўзига хос сўз танлаш ва қўллаш услубини, сўзларни изоҳлаш принципларини кенг таҳлил қилиш орқали адабнинг XX аср бошларидаги ўзбек луғатчилигининг тадрижий такомилдаги хизматиغا илмий баҳо берилган.

Калит сўзлар: миллий тил, адабий тил, умумхалқ тили, диалектология, грамматик шакл, сўз қўллаш, услубият, халқ лаҳжаси, луғатшунослик, луғат таркиби, лексик-семантик тизим, лексикографик тамойил, окказионал ясалма, градуонимия, контекстуал синонимия, грамматик тавсиф, лексикографик белги, турғун конструкция.

Abstract. The article deals with the lexical activity of Abdulla Kodiri, a prominent representative of Uzbek literature. The volume of vocabulary in the Russian-Uzbek dictionary compiled by him in co-authorship, the level of perfection of lexicographic interpretations, the effective use of lexicographic references in modern bilingual translation dictionaries, the principles of populism, simplicity, linguistic analysis and bilingual translation dictionaries created at that time were illuminated.

The dictionary shows the Uzbek alternative to Russian words, selection of words, interpretation, descriptive techniques and their complex application. The dictionary is characterized as a unique source that embodied and summarized the main features of Uzbek lexicography at the beginning of the 20th century. It was revealed that the dictionary combines traditional and modern lexicographic principles of word selection, their interpretation and proof.

An extensive analysis of the unique method of selection and use of words by Abdullah Kadiri when creating a dictionary, the principles of word interpretation, a scientific assessment of the writer's contribution to the gradual development of Uzbek lexicography at the beginning of the 20th century.

Keywords: national language, literary language, vernacular, dialectology, grammatical form, word usage, methodology, folk dialect, lexicography, lexical structure, lexico-semantic system, lexicographic principle, occasional construction, graduonymy, contextual synonymy, grammatical description, lexicographic feature, typical construction.

Аннотация. В данной статье исследуется лексикографическая деятельность крупного представителя узбекской литературы Абдуллы Кадыри. В статье проанализированы количество слов, уровень совершенства лексикографических описаний, умелое использование лексикографических ссылок, присущих современным словарям, использование принципов народности, простоты в созданном Абдуллы Кадыри в соавторстве “Русско-узбекского полного словника” также освещены своеобразные особенности данного словника от других словарей, созданных в ту эпоху.

Описаны способы классификации, комментирования, выбора альтернативов кузбекским словам, словосочетаниям также показаны их комплексное употребление. Описано, что словарь является редким источником, который собрал в себя самые передовые особенности узбекской лексикографии начала XX века. Освещена способность словаря, как аккумулятор принципов традиционных и современных принципов лексикографии.

Через анализ принципов комментирования, выбора и употребления слов Абдуллы Кадыри в составлении словаря, дана научная оценка роли писателя в развитии лексикографии узбекского языка в начале XX века.

Ключевые слова: национальный язык, литературный язык, общенародный язык, диалектология, грамматическая форма, словоупотребление, стилистика, народный диалект, лексикография, лексический состав, лексико-семантическая система, лексикографический принцип, окказиональная конструкция, градуонимия, контекстуальная синонимия, грамматическое описание, лексикографический признак, устойчивая конструкция.

Кириш. Ўзбек луғатчилиги тарихида XIX асрнинг охири XX асрнинг бошлари алоҳида ўрин тутди. Бу даврда халқлар ўртасидаги маънавий-маърифий муносабатларни акс эттирувчи икки ва уч тилли сўзлашгичларнинг яратилиши, бунда, айниқса, русча-ўзбекча ва ўзбекча-русча, шунингдек, ўзбек тилини бошқа европа ва хорижий шарқ тиллари билан қиёслаб ўрганишга мўлжалланган луғатларнинг юзага келганлиги анча эътиборли. Улар сирасида Абдулла Қодирий ҳамда С.Раҳматийлар томонидан яратилган “Русча-ўзбекча тўла сўзлик” (2-жилд, 34 минг сўз, Тошкент-Қозон, 1934 йил) луғатнинг таркиби, ундаги сўз танлаш принциплари, сўзларнинг маъновий, услубий, грамматик тавсифлари, луғат мақолаларининг тўлалиги жиҳатдан ўша даврда яратилган бошқа луғатлардан анча мукамаллиги билан ажралиб туради.

Ўзбек жадид адабиётининг йирик намоёнаси, ўзбек романчилигининг асосчиси Абдулла Қодирийнинг ижодий мероси, асарларининг бадиий ўзига хослиги, тил хусусиятлари бўйича ўзбек тилшунослиги, адабиётшунослиги илмида муайян тадқиқотлар амалга оширилган ва бу тадқиқотларда Абдулла Қодирийнинг феномени, у яратган асарларнинг бадиий, илмий қиммати муносиб баҳоланган. Бирок шундай бўлса-да, ўзбек замонавий насрининг дарғаси ҳисобланган Абдулла Қодирийнинг шахсияти, бадиий, илмий ижодий олами ҳақида ҳали айтилиши лозим бўлган фикрлар кўпдир. Маълумотларга таянган ҳолда айтиш мумкинки, унинг тилшунослик, хусусан, лексикография, яъни луғатчилик билан ҳам жиддий шуғулланганлиги адиб ижодининг ўрганилмаган яна бир қиррасини намоён қилади.

Тадқиқот объекти ва қўлланилган методлар

Тадқиқотнинг объекти сифатида Абдулла Қодирий ҳаммуаллифлигида яратилган “Русча-ўзбекча тўла сўзлик” (2-жилд, 34 минг сўз, Тошкент-Қозон, 1934 йил) луғати ҳамда 1930-1938 йиллардаги адиб ҳаёти ва ижодига оид архив манбалари олинди. Тадқиқот мавзусини ёритишда таснифлаш, тавсифлаш, тарихий-қиёсий, функционал-семантик ҳамда статистик таҳлил усулларидан фойдаланилган.

Олинган натижалар ва уларнинг таҳлили

Абдулла Қодирийнинг луғатчилик фаолияти билан шуғулланганлиги бир неча манбаларда қайд этилган. Бу манбаларнинг айримлари адиб ҳақида ёзилган илмий, адабий асарлар, хотиралар бўлса, айримлари бевосида адибнинг ўзи томонидан ўша давр матбуотида ёзилган мақолалардир. Жумладан, адибнинг шогирдларидан бири Малик Раҳмон “Тўғрисўз устоз” деб номланган хотира мақоласида қуйидаги фикрларни айтади: “...Ўша даврда (1930-йиллар) ишларимизга Ўзбекистон фанлар

комитетининг бошлиғи Отажон Ҳошимов катта ёрдам қилган эди. Комитетда тил-имло, атамалар, луғат тузувчилар бўлимлари ташкил этилган эди. Абдулла Қодирий, Санжар Сиддиқ ва Наби Алимӯхамедовлар луғатлар тузишда жуда катта хизмат қилдилар. Ўзбек тилининг беш томлик русча-ўзбекча луғати шулар иштирокида дунёга келган эди. Абдулла Қодирийнинг атамалар соҳасидаги катта хизматларини эътиборга олиб, шу соҳага – терминкомга бош маслаҳатчи – консультант этиб тайинлашди”[1].

Абдулла Қодирийнинг луғат тузишда иштирок этганлигини унинг “Қизил Ўзбекистон” газетасининг 1934 йил 11 августдаги 184-сонида эълон қилган “Луғат пудратчилиги ва куруқ расмий” номли мақоласида келтирган қуйидаги фикрлари ҳам тасдиқлайди: “...Сўнгра Ўзнашр тазйиғи остида коллектив аъзолари билан келишиб тузилган шартнома асосида “П” ҳарфини ишлаб беришни сўраб (“П” ҳарфи билан бошланувчи барча сўзлар назарда тутиляпти – С.Н) менга мурожаат қилади. Мен қабул қиламан, бир қанча вақтлар ўтиб “П” ҳарфини тузиб чиқаман. Коллектив қабул қилиб олади... “П” ҳарфидан 497 сўздан бошқаси (“П”ни тахминан 11 000 сўз дейлик – А.Қ.) Абдулла Қодирий томонидан ишланган. Бунда Саидовнинг ҳеч қандай алоқа ва хизмати йўқ. Ўзнашр ҳисобни Абдулла Қодирий билан юргүзсин, мазмунли қарор чиқариб нусхасини Ўзнашрга юборади. Ўзнашр коллективнинг қарор ва мурожаатига илтифот қилмайди. Биз формал равишда Абдулла Саидовни таниймиз, сиз билан ишимиз йўқ, судга берингиз, дейди. Иш, хизмат меники, Ўзнашр архивида сақланган асл қўлёзма меники, аммо бу меҳнат бараварига ҳақ олиш “виждонли” Саидовники!” [2].

Бундан ташқари, Абдулла Қодирийнинг луғатчилик билан анча жиддий шуғулланганлигини, бу борада анча тажрибага эга эканлигини унинг ўғли Ҳабибулла Қодирийнинг қуйидаги фикрларидан ҳам тўла англаш мумкин: “Ёдимда шу шийпон тагига гишт терилаётганида Юдахин фамилияли бир рус киши дадамни сўраб келди ва рус бўлишига қарамай, у ҳамма уста-мардикорлар билан “ҳорма, бор бўл” қилиб ўзбек тилида сўрашиб чиқди. Юдахин шарқшунос, шу йилларда биринчи ўзбекча-русча луғат тузар ва шу муносабат билан Қодирийдан баъзи бир маслаҳатлар олгани бизникига келган экан... У портфелидан бир даста қоғоз чиқариб дадамга кўрсатган эди. Қоғозларда қатор қилиб араб алифбосида ўзбекча ва русча сўзлар ёзилган эди. ...Юдахиннинг 15 000 сўзлик бу луғати 1927 йилда босилиб чиқди”[3]. К.Юдахин каби йирик тилшунос, шевашуноснинг ўз вақтида Абдулла Қодирийдан сўзлар изоҳларини беришда маслаҳат олиши бежиз эмас, албатта. Бу ҳолат улуғ адиб Абдулла Қодирийнинг луғат тузиш бўйича ҳам маълум тажрибага эга бўлганлигидан далолат беради.

Ўғиллари Ҳабибулла Қодирий ўзининг “Отам ҳақида” китобида, ҳақиқатан ҳам, Абдулла Қодирий “Русча-ўзбекча тўла сўзли луғат”ининг 11000 сўздан иборат “П” ҳарфини тузганлигини алоҳида қайд этади: “1933 йилнинг кеч кузаги эди, шекилли, дадам бир-икки ой ўтириб, “Русча-ўзбекча тўла сўзли луғат”нинг “П” ҳарфини туздилар. Ёдимда, у киши сандалда ўтириб, атрофларига ўнлаб рус, ўзбек, араб, турк луғатларини ёйиб қўйиб, алфавит бўйича китоблардан янги сўзлар излар ва топиб ёзгач, луғатлардан унга яна маъно қидирар эдилар... 34 минг сўздан иборат луғат 1934 йил ёзида лотин алифбосида босилиб чиқди” [3]. Абдулла Қодирий асарларининг тили бир қанча лингвистик тадқиқотларда ўрганиш манбаи бўлган. Бироқ бу тадқиқотларда у ҳаммуаллифлик қилган “Русча-ўзбекча тўла сўзлик”нинг лексикографик хусусияти ҳамда адибнинг луғатчилик фаолияти хусусида мукамал маълумот келтирилмаган. Уларда адибнинг тилга муносабати, шунингдек, сўз, сўздан фойдаланиш, нутқ, нутқ тузишга муносабати, сўз танлаш, қўллаш маҳорати каби масалаларга кўп эътибор қаратилган. Биз бу ўринда улуғ адибнинг луғатчилик соҳасидаги фаолиятини ўзи яратган сўзликнинг лексикографик хусусиятлари мисолида таҳлил қилишни лозим топдик. Зеро, бу таҳлилларимиз Абдулла Қодирийдек буюк адиб ва сўз санъаткори ижодининг луғатшунос адиб сифатидаги яна бир очилмаган қиррасини кўрсатишга хизмат қилса, ажаб эмас.

Маълумки, луғат сўз ёки атама маъносининг ёритилишига кўра изоҳли ва изоҳсиз турга бўлинади. Сўз ёки терминнинг имлосини, тушунчанинг русча-ўзбекча ёки ўзбекча-русча номини бериш билан чекланган луғат изоҳсиз луғат деб аталса, шундай сўз ёки термин маъносига тушунтириш берадиган луғат изоҳли луғат деб аталиши маълум. Бу жиҳатдан улуғ адиб ҳаммуаллифлик қилган “Русча-ўзбекча тўла сўзлик” (2-жилд, 34 минг сўз, Тошкент–Қозон, 1934) изоҳсиз луғат сирасига киради. Лекин, шунга қарамай, “П” ҳарфи бўйича адиб томонидан ишланган русча сўзларнинг ўзбекча таржимасида сўзнинг маъносини тўлароқ очиб бериш мақсадида турли лексикографик изоҳ усулидан фойдаланилганлигининг гувоҳи бўламиз. Биз бундай ўзига хос изоҳ усуллари қуйидагича таснифлашни лозим топдик:

1. Таржимада русча сўзларнинг ўзбек тилидаги халқона вариантларини келтириш. Абдулла Қодирий сўзликнинг “П” ҳарфини тузишдан олдин туркий луғатчилик, араб, форс-тожик луғатчилиги, усмонли турк тили луғатчилиги ва шунинг баробарида, рус луғатчилиги билан ҳам мукамал танишиб чиққан. Аниқроқ қилиб айтганда, адиб луғатчиликнинг назарий ва амалий масалаларини чуқур ўзлаштирган ва пухта эгаллаган. Луғат ўша давр талаби нуктаи назаридан “Русча-ўзбекча тўла сўзлик” номи остида ишланган бўлса-да, русча сўзларнинг таржимасида адибнинг диққат марказида мумкин қадар соф туркийча, халқ тилидаги муқобилларини бериш биринчи ўринда турганлигининг гувоҳи бўламиз. Масалан: *перемёрзлый* – *тўнган*, *музлаб қолгон* [4]; *пересудчик-гайбатчи*, *сўзчин* (104); *петрушка* – *кашниси*, *қоғурсоқ* (123); *паненка* – *ойимқиз*, *бикач*, *қақажон* (13); *пак* – *дара*, *участка*, *кент* (1); *пельмени* – *чучвара*, *барак* (45); *панел* – *салматахта* (13); *пемза* – *ёнғиртош* (45); *простыня* – *чойшаб*, *рўжа* (453) каби. Таржималардаги *тўнган*, *сўзчин*, *қоғурсоқ*, *бикач*, *қақажон*, *кент*, *барак*, *салматахта*, *ёнғиртош*, *рўжа* каби сўзларнинг келтирилиши муаллиф халқ тилининг ҳам нодир билимдони эканлигини кўрсатади. Яна бир эътиборли жиҳат шундаки, айрим русча сўзга ўзбекча муқобил беришда ўша сўзнинг адабий тилдаги варианты қаторида халқ шеваларидаги вариантлари ҳам келтирилган: *папа* – *ота*, *дод* (17); *папаша* – *дадажон*, *ада* (17); *патат* – *ширин қартишка* (36); *перекумиться* – *қуда*, *қудагайлашмоқ*, *қудайимлашмоқ* (76); *поднос* – *баркаш*, *хон*, *лаъли* (200); *подушка* – *ёстиқ*, *болиш*, *такя* (218); *последование* – *эргашув*, *иярилги*, *тақлид қилиш* (301); *прошлогодний* – *бултурги*, *ўткан йилги*, *бурнаги йилги* (468); *пук*, *пучок* – *боғ*, *даста*, *боғлам*, *тутам*, *култа* (477). Мисоллардаги *дод*, *ада*, *картишка*, *қудагай*, *баркаш*, *лаъли*, *болиш*, *такя*, *иярилги*, *бурнаги йилги*, *култа* каби сўзлар – халқ шеваларининг нодир бойликлари. Муаллифнинг бундай йўл тутишига сабаб нима? – деган саволнинг туғилиши табиий. Ўзбек тили лексикаси, ҳатто XX аср бошларидаги ҳолатнинг ўзини олиб қараганда ҳам, таркиб жиҳатдан бир хил эмас. Унда ўша даврда айрим муаллифлар томонидан ишлатилган, лекин ҳали ўзбек адабий тилига кириб улгурмаган, шунингдек, шеваларга оид сўзлар ҳам анча. Абдулла Қодирий муаллиф сифатида кенг ўқувчилар оммасининг манфаатини ўйлаб, яъни таржимадаги русча сўзнинг ўзбек тилидаги барча учун тушунарли муқобилини келтиришни мақсад қилиб, имкон қадар сўзларнинг адабий тилдаги варианты билан бир қаторда халқ шеваларидаги вариантларини ҳам келтириб ўтади. Бу эса, биринчидан, ўша даврда жамиятдаги турли ижтимоий қатлам вакиллари орасида рус тилини кенг микёсда тарғиб ва ташвиқ қилишнинг самарали усули бўлса, иккинчидан, улуғ адибнинг ўзбек тилининг мавжуд сўз бойлигини тўплаш ва тавсифлаш, “унут” сўзларни қайта тиклаш борасидаги ҳаракати ифодаси.

Адиб таржимада русча сўзнинг фақатгина адабий тилдаги шаклини келтириш билан чекланиши ҳам мумкин эди. Бироқ халқ яратган тилнинг жозибадорлиги, таъсирчанлиги, сеҳри ва бутун борлиги жонли халқ тилида бутунча мужассам эканлигини чуқур анлаган адиб жонли халқ тилидаги адабий тилдан фарқ қилувчи айрим сўз ва грамматик шаклларни ҳам келтирадики, бу, албатта, XX аср бошларида қайта ишланаётган янги ўзбек адабий тилининг лексик фондини бойитишга хизмат қилган. Яна мисолларга мурожаат қилайлик: *палех* – *қишлоқ*, *ёвон* (7); *пара* – *эш*, *жуфт* (19); *перевзнуздать* – *қайтадан йуганламоқ*, *нўқталамоқ* (57); *перегрызание* – *гажиров*, *кемирув* (62); *пила* – *арра*, *ёрги* (128); *планзихтер* – *галвир*, *ситқи* (140); *плата* – *тўлов*, *ҳақ*, *музд* (142); *плетушка* – *саватча*, *гижик* (147); *повинность* – *мажбурият*, *бегор* (164); *подпруга* – *қайиш*, *айил*, *пуштан* (206); *перелой* – *сўзак*, *чўкмазак* (78); *повод* – *жилов*, *тизгин*, *тавла* (165); *полюсы* – *қутблар*: *тунёқ* (*шимол*), *кунёқ* (*жануб*) (261); *пористый* – *тешикли*, *галвирак* (291); *портянка* – *пайтава*, *чолгов*, *оёққа ўралатургон бўз* (295); *посох* – *таёқ*, *асо*, *ҳасса*, *суюл*, *гаврон* (303); *примечание* – *эслатма*, *эскартма* (374); *пролом* – *синиқ*, *мертик*, *шикаст* (432); *просватывать* – *нишонламоқ*, *қизни унашмоқ*, *одланмоқ* (445); *прихвостень* – *ялтоқ*, *қуйруқсилкар*, *лаганбардор* (397); *прыш* – *сизловуч*, *ҳуснбузар* (470); *прут* – *чивик*, *хипчин*, *ширпи* (469); *просяник* – *қора тариқ*, *қуноқ* (454).

Муаллифнинг юқоридаги русча сўзлар таржимасида *ёвон*, *эш*, *нўқталамоқ*, *гажиров*, *ёрги*, *ситқи*, *музд*, *гижик*, *бегор*, *пуштан*, *сўзак*, *чўкмазак*, *тавла*, *тунёқ*, *кунёқ*, *галвирак*, *чолгов*, *суюл*, *гаврон*, *эскартма*, *мертик*, *одланмоқ*, *қуйруқсилкар*, *сизловуч*, *ширпи*, *қуноқ* каби сўзларни келтириши ҳар бир сўзнинг халқ орасидаги, муайян ижтимоий табақа, катталар ва болалар нуткида қўлланишидаги маъно қирраларини ҳам кўрсата олганлигидан далолат беради.

Дарҳақиқат, ўзбек тили туркий тиллар ичида энг кўп лаҳжали ва шевали тил бўлганлиги учун адабий тилнинг жуда кўп назарий ва амалий масалаларини ҳал этиш лаҳжа ва шева материалларини ўрганиш, таҳлил этиш масалалари билан алоқадор. Адибнинг луғатда жонли халқ тилидаги бундай

сўзларга жиддий эътиборидан кўзлаган асосий мақсадидан бири сифатида ўша даврда унутилиб бораётган жонли халқ тили унсурларини тарихий ёдгорлик сифатида тўплаш ва асраш, уларни қайта “тириштириб”, янги ўзбек адабий тилида қўлланиш доирасини кенгайтириш ва шу асосда адабий тилни жонли халқ тилига яқинлаштириш вазифаси бўлганлигини кўрсатиш мумкин. Чунки шеваларда тилимизнинг миллий хусусиятлари тўла ва айнан сақланиб қолганлиги табиий ҳол. Бу эса улуг адибнинг миллий тилга, хусусан, халқ тилига бўлган чексиз муҳаббатининг ёрқин ифодаси. Бошқача айтганда, Абдулла Қодирий, биринчидан, халқ тилида унутилиб бораётган сўзларнинг шаклланиб бораётган янги ўзбек адабий тили доирасида сақланиб қолишини назарда тутган бўлса, иккинчидан, халқ тилида қўлланаётган, шевага хос сўзларни адабий тилга олиб кириш орқали уни бойитиш мумкинлигига эътиборни қаратган. Янги ўзбек адабий тилининг шаклланиш даврида ана шундай сўзларни расмий луғатда қайд этиш жуда катта аҳамият касб этар эди.

2. Синонимлар ёрдамида изоҳлаш. Сўз маъноларининг бундай изоҳланиши лексикографияда жуда кенг тарқалган усуллардан. Муаллиф луғатда русча сўзларнинг таржимасини берар экан, баъзи лексемаларнинг маънодош шакллари ҳам келтириб ўтган: *памятовать* – эсламак, ёдламак, хотирламак, эска тушурмак (11); *парша* – кал, тоз, язир (32); *пассажир* – йўлчи, йўловчи, сафарчи (34); *патера* – идиш, жом, қадаҳ (36); *пеняние* – ўпкалаш, аразлаш, киналаш (48); *перебаловать* – жуда ҳам эркалаб юбормоқ, талтайтирмоқ (52); *перебалывать* – ортиқча эзмалик қилмоқ, вайсамоқ (52); *перевозчик* – ташиувчи, юкчи, киракаш (58); *перегреть* – қайтадан қиздирмоқ, жилитмоқ (62); *перегулять* – саёқлик қилмоқ, саёқ юрмак, дайдиماк (63) ва ҳоказо.

Луғатда келтирилган синонимлар бир-биридан маъносининг турли-туманлиги билан фарқланади. Чунки муаллиф уларнинг диалектал, тарихий, архаик вариантдан ҳам фойдаланган. Юқорида келтирилган синонимик қаторлардаги *тоз, язир, жом, қадаҳ, киналаш* каби сўзлар ҳозирги адабий тилимизга нисбатан эскирган луғавий қатламга мансуб лексемалар бўлса, *талтайтирмоқ, вайсамоқ, юкчи, жилитмоқ, дайдимак* каби сўзлар нутқнинг у ёки бу турига хосланганлиги билан фарқланувчи синонимик лексик бирликлардир. Луғатда баъзи ҳолларда ифода семалари даражаланган синонимик қаторлар ҳам келтирилган: *первостепенный* – кекракли, биринчи даражали, энг муҳим (51); *перебраниваться* – дейишмоқ, сўқишмоқ, жанжаллашмоқ (54); *переваренный* – пишиган, пишиб кетган, ўта пишиган (54); *переветник* – чақимчи, фитначи, хиёнатчи (56); *переговор* – сўз, гап, музокара (61); *перекальват* – игналамак, санчмак, найзаламак, теишмак (70). Бу мисолларда предмет ёки тушунча, белги-хусусият, ҳаракат-ҳолат лексемалари ифодалаган маъноларнинг градуономик белгиларини кузатиш мумкин.

Луғатда сўзлар таржимаси синонимлар ёрдамида берилар экан, айрим ўринларда тил бирлиги сифатида синоним бўлмаган лексемаларнинг маълум контекст доирасида (яъни, нутқ ичида) бир синонимик қаторда муносабатга кириштирилганлигининг ҳам гувоҳи бўламыз: *промах* – хато, янглиш, чатоқ (432); *пропитание* – едириш, озиқ-овқат, нафақа (440); *пространство* – бўшлиқ, кенглик, оралик, макон (452). Мисоллардаги *чатоқ, нафақа, макон* лексемалари синонимик қатордаги сўзларга контекст доирасидагина ўзаро синоним ҳисобланиб, контекстан ташқарида уларнинг маънолари ўзаро тенг эмас. Муаллиф русча сўзнинг ўзбек тилидаги муқобилига хос нутқий маънони кенгрок очиб бериш мақсадида бу сўзларни бир синонимик қаторда уюштирган, функционал синонимларга эътибор қаратган.

Синонимик қатордаги лексемаларнинг генеологик табиатини кузатар эканмиз, таржимадаги бир синонимик қаторда соф туркий сўзлар қаторида айрим ўзлашма сўзлар ҳам келтирилганлигига гувоҳ бўламыз: *панголин* – калтакесак, калтакалос (12); *повинность* – мажбурият, бегор (164); *погрешение* – гуноҳ, хато, саҳв (173); *подовик* – ўчоқ гишти, кирпичи (201); *паходка* – юриш, рафтан (318); *посланник* – элчи, вакил, сафир (301). Мисоллардаги *калтакалос, бегор, рафтан, сафир, саҳв* каби сўзлар арабча, форс-тожикча ҳамда русча ўзлашмалар. Бундан кўринадики, ўша даврда бу лексемалар туркийча сўзлар қаторида параллел равишда истеъмолда бўлган.

Луғатда бир сўзнинг икки, уч, тўрт, баъзан бештагача синоними келтирилганлигининг гувоҳи бўламыз. Бу, ўз навбатида, луғатнинг сўз бойлигини оширган.

3. Сўз маъноларини зидлаш асосида изоҳлаш. Луғатда русча сўзлар таржимасида сўзнинг маъносини кенгрок ва аниқрок очиш, ўқувчига қисқа ва лўнда тушунтириш мақсадида икки ўринда сўз маъноларини зидлаш орқали изоҳланган ҳолат учрайди: *положительный* – мусбат, манфийнинг акси

(255); проза – наср, ўлчаксиз сўз, назмнинг тескариси (421). Бу усул ўқувчига сўзнинг денотатив маъноси ҳақида тўлароқ маълумот беришда ўзига хос қўшимча восита бўлиб хизмат қилган.

4. Иборалар ёрдамида изоҳлаш. Маълумки, фразама (ибора)ларнинг семантик таркибида фразеологик маънодан ташқари, услубий бўёқ ҳам мавжуд. Ундаги салбий ёки ижобий баҳо семалари, одатда, фраземаларнинг мазмун планида бўртиб туради, бу омил иборалардан нутқий таъсирчанликни таъминловчи услубий восита сифатида фойдаланиш имконини беради. Бизнинг кузатишларимиз Абдулла Қодирий ҳам таржимадаги сўзлар изоҳини беришда бу имкониятдан унумли фойдаланганлигини кўрсатди: *павлиньишься – кеккаймоқ*, “*катталик қилмоқ*”. (1); *перекоробить – эгмак, синдирмоқ*, “*кўнглини оғритмоқ*” (74); *перекрошивать – увоқламоқ, уваламоқ, майда-майда қилмоқ*, “*тит-тит қилмоқ*” (75); *перемогание – устун келув, баланд келув*, “*қўл узун бўлув*” (83); *плёнять – асир қилмоқ, мафтун этмак*, “*кўнглини олмоқ*” (145); *повеселиться – хурсандлик қилмоқ*, “*кўнгли очмоқ*” (162); *податливость – “қўли бўшлик”, “қўли очиклик”* (176); *подкапываться – душманлик қилмоқ*, “*тирноқ тагидан айб излаш*” (190); *полоумие – эсипастлик*, “*бир қайнови ичидалик*” (226); *последыш – кенжа, сўнгги бола*, “*тўрва қоқди*” (316); *пофанфаронить – мақтанмоқ*, “*аравани қуруқ олиб қочиш*” (316); *прислушивать – тингламоқ*, “*қулоқ осмоқ*” (388).

Юқорида келтирилган мисоллардаги *катталик қилмоқ*, *кўнглини оғритмоқ*, *тит-тит қилмоқ*, *қўл узун бўлув*, *кўнглини олмоқ*, *кўнгли очмоқ*, *қўли бўшлик*, *қўли очиклик*, *тирноқ тагидан айб излаш*, *бир қайнови ичидалик*, *тўрва қоқди*, *аравани қуруқ олиб қочиш*, *қулоқ осмоқ* каби бирликлар халқ тилида кенг истеъмолда бўлиб келган иборалар. Муаллиф таржимадаги сўзнинг лексик маъносини аниқ ва тўлиқроқ кўрсатиш ва нутқий хосланишдаги кўринишларидан ўқувчини хабардор қилиш мақсадида услубий бўёқдорликка эга бўлган кўчма маъноли тургун конструкция, яъни фраземаларни лексемага синоним сифатида келтирган.

Айниқса, ушбу фразеологик бирликларнинг оддий халқ нутқининг луғавий меъёри экани луғат тилини халқ тилига яқинлаштирган, барча учун тушунарлилигини таъминлаган. Бундан ташқари, фраземалар Абдулла Қодирийнинг халқ тили луғавий бойликларини яхши билгани, улардан луғат яратишда ўринли фойдалана олганлигидан далолат беради. Шу билан бирга, таржимон рус тилидаги сўзнинг турли маъно қирраларига эга эканлиги, кўп маънолилиги каби жиҳатлари ҳам борлигига ишора қилади.

4. Кўчма маъноли сўзлар ёрдамида изоҳлаш. Абдулла Қодирий луғатда русча сўзлар таржимасини изоҳлашда кўчма маъноли умумистеъмол сўзларни, мумтоз адабиёт тилида фаол ишлатилган анъанавий поэтик сўзларни маҳорат билан қўллаган ва ўзига хос изоҳлаш усулидан фойдаланган: *пение – ашула*, *қўшиқ*, *ашула қилув*, *сайров* (46); *пеня – ўпка, гина* (48); *перебиваться – зўрға кун кўрмак*, *қийинчилик билан тирикчилик қилмоқ* (53); *переглядка – қарашув*, *қўзлашув* (60); *перезжигание – куйдирув, ёндирув*, *ўртов* (67); *перечёркиваться – чизилмоқ*, *қораламоқ*, *қалам тортмоқ* (111); *пикаро – ярамас*, *маккор*, *тулки* (127); *пища – овқат*, *ош*, *томоқ*, *озиқ* (138); *пламя – ўт*, *олов*, *аланга*, *ёлқин* (140); *поречье – дарё қирғоғи*, *анҳор лаби* (291); *просвещат – ёрутмоқ*, *жаҳолатдан қутқармоқ*, *маориф бермак* (446).

Мисоллардаги *сайров*, *ўпка*, *киндик қони тўкилган ер*, *зўрға кун кўрмак*, *қўзлашув*, *ўртов*, *қораламоқ*, *қалам тортмоқ*, *тулки*, *томоқ*, *ёлқин*, *анҳор лаби*, *ёрутмоқ* каби сўз ва сўз бирикмаларининг маънолари турли усулда юзага келган ҳосила маънолар. Муаллиф русча сўзларнинг ўзбекча муқобилини ўз маъносидаги лексемалар қаторида кўчма маънодаги сўзлар ёрдамида ҳам изоҳлаши ўқувчини ўзбек тилидаги сўзларнинг сўзлашув нутки, поэтик нутқ талабларидан келиб чиққан ҳолда юзага келадиганхилма-хил кўчма, мажозий маъноларидан ҳам хабардор қилишни мақсад қилган бўлса, ажаб эмас. Чунки луғатларнинг асосий вазифаларидан бири ҳам жамиятда маданий-маърифий вазифани бажариш, уларда муайян воқеа-ҳодиса ҳақида ўқувчига маълумот бериш, уни ўз она тилидаги ва ўзга тиллардаги сўзлар, уларнинг турли маъно ўзгаришлари билан таништириш, тилнинг луғат таркибини такомиллаштириш, меъёрлаштириш ва тартибга солиш каби вазифалар асосий ўринда туради. Мазкур луғат ҳам бу мақсад талабларидан мустасно эмас, албатта.

5. Лексикографик ишоралар ҳамда белгилар ёрдамида изоҳлаш. Сўзнинг маъноси ва тузилишини очишда лексикографик белгилар ва ишоралардан фойдаланилади. Бу усул лексикографияда кам қўлланадиган усул, ундан фойдаланиш кўпроқ луғат тузувчининг маҳоратига боғлиқ. “Русча-ўзбекча тўла сўзлик”да Абдулла Қодирийнинг бу усулдан ҳам самарали фойдаланганлигини кузатишимиз мумкин. Бу усул, асосан, қуйидаги ҳолатларда кўринди:

а) вариантдош сўзлар изоҳланаётганда “қаранг (қ.)” сўзи қисқартма ҳолида ишлатилган: *перелить* – қ. *переливать* (78), *подопреть* – қ. *подопревать* (202), *последок* – қ. *последки* (302);

б) фан ва техникага оид илмий терминлар таржимаси берилганда қавс ичида фаннинг номи қисқартма тарзида ифода этилган: *переложная – система, дам бериш усули (агр.), перепончатолатый – парда оёқли (зоол.)* (91), *подмышка – қўлтиқ (анат.)* (199). Айниқса, омоним сўзларнинг маъноларини очишда бу усул жўда қўл келган: *переложение – жойини ўзгартирув (мат.)* // *басталов (мус.), переливание – идишдан- идишка қуйув* // *қон ўтказув (мед.)* (78). Шунинг таъкидлаш керакки, бу тарзда аниқлик киритиш орқали изоҳлаш авваллари кузатилган эмас. Ўзбек луғатчилиги тизимига давр нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда бу усулни Абдулла Қодирий олиб кирди, дейиш мумкин.

в) луғатда турли ижтимоий соҳага оид сўзлар, терминларнинг таржимаси берилар экан, таржимани асосли, тўлақонли акс эттириш мақсадида айрим ўринларда қўшимча изоҳ сифатида математик формулалар, белги-ишоралардан ҳам унумли фойдаланилган. Бу, ўз навбатида, ўқувчининг таржимадаги сўзнинг маъносини осон ва тез тушунишини таъминлаган: *пара – пул, турк майда ақчаси – 1/5 тийинга барабар* (19); *параган – маҳак тоши, италия қора мрамари, бир хил йирик матбаа ҳарфи (18-20 пункт)* (20); *параграф – хона, § - белгиси* (20); *пасма – басма – ҳар бириси бир метр узунликдаги 100 та ипдан иборат калава (10 ливит ип)* (35); *полтара – бир ярим, 1 1/2* (257).

6. Таржимада русча сўзларни паралел келтириш орқали изоҳлаш. Луғат ўз номи билан “Русча-ўзбекча тўла сўзлик” номи остида нашр этилган бўлса-да, баъзи русча сўзлар ўзбекча таржимаси билан бир қаторда русча сўзнинг айнан такрори ёки ўзбекча сўз билан аралаш ҳолда қўлланиши орқали изоҳланган ўринлар ҳам учрайди: *печатник – чопчи, матбаачи, печатник* (124); *попутчик – йўлдош, сафардош, попутчик* (284); *портсигар – попирос қутиси, портсигар* (295); *приказчик – магазин хизматчиси, приказчик* (364); *полуоборот – ярим айланма, ярим оборот* (258); *полупроцентный – ярим фоизли, ярим процентли* (259); *поужинать – кечлик емак, ўжин қилмоқ* (316); *потанцовать – танс қилмоқ, бир оз ўйинга тушмоқ* (310).

XIX аср охири – XX аср бошларидаги ўзбек адабий тили ўзига хос меъёрий мураккабликлари билан кўзга ташланади. Фикр юритилаётган даврдаги ўзбек миллий адабий тилига усмонли турк, татар, озарбайжон тиллари қаторида рус тилининг ҳам сезиларли таъсири кузатилади. Юқоридаги ҳолат исботлайдики, бу даврдаги турли нутқ услубларида ўзбекча сўзлар қаторида уларнинг русча муқобиллари ҳам оғзаки нутқда паралел қўлланган. Бунга ўша даврдаги мафкуранинг таъсири биринчи сабаб бўлса, жамиятдаги турли ижтимоий табақа вакиллари орасида сўзнинг ўзбекча муқобилига нисбатан русча вариантининг осон тушунилишини ушбу ҳолатнинг иккинчи сабаби сифатида баҳолаш мумкин. Бу ўринда А.Қодирий у ёки бу сўзнинг (рус тилидаги сўзнинг) ўзбек тилига ўзлашгаётганлик даражасига ишора қилган. Яъни ана шу русча сўзлар оғзаки нутқда ўрин эгаллай бошлаганини кўрсатган, лекин у адабий нутқда бўлмаган.

7. Окказионал ясалмалар орқали изоҳлаш. Бизнинг кузатишларимиз луғатдаги русча сўзлар таржимасида Абдулла Қодирий томонидан яратилган бир қатор характерли окказионал сўзлар мавжудлигини ва муаллиф таржимадаги сўзлар изоҳини беришда бундай сўзлардан ҳам самарали фойдаланганлигини кўрсатди.

Маълумки, окказионал ясалмалар лексеманинг тилдаги кўриниши ва маъносига хос бўлмаган, айрим шахснинг (муаллифнинг) нутқий вазиятдан келиб чиқиб, сўзни янгича шаклда қўллаши ва шу лексема мазмунига янгича “тус” бериши натижасида юзага келтирилган сўзшакли ва унинг сунъий маъносидир[5]. Муаллиф айрим русча сўзлар таржимасида бундай ясалмаларни кўплаб қўллаган: *паломничество – зиёратчилик, ҳажчилик* (8); *памятливость – ёдлилиқ, эсда тутувчанлиқ* (10); *переговать – йилламоқ, йил кечирмак* (61); *пережитие – узоқ яшов, яшамоллиқ* (68); *подёшник – кунликчи, мардикор* (187); *подставка – ҳаррак, кўтарги, таглик* (212); *покров – қопқоқ, ёпқи, ўрама* (242); *припрва – доривор таъмлагич* (383). Келтирилган мисоллардаги ҳажчилик, ёдлилиқ, йилламоқ, яшамоллиқ, кунликчи, кўтарги, ёпқи, таъмлагич каби лексемаларнинг мавжуд луғатларда учрамаслиги муаллифнинг ижодий маҳсули эканлигидан, уларнинг окказионал ясалма эканлигидан далолат беради. Демак, адиб луғат тузишда фақатгина тилда аввалдан мавжуд сўзлардангина фойдаланмаган, балки баъзи ҳолларда айтмоқчи бўлган фикрни, яъни таржимадаги сўз ифодалаган тушунчани аниқроқ, таъсирчанроқ ифодалаш мақсадида шунга мос сўзларни топишга, лозим ўринларда уларни ўзи ясашга, оригинал тарзда қўллашга интилган. Бу ҳол Абдулла Қодирийнинг сўзшунос сифатидаги маҳоратидан, тил бойлигига ижодий ёндашганлигидан далолат беради.

Луғатдаги яна айрим оригинал қўлланишларга эътиборни қаратайлик: *пакостник* – *ифлосчи*, *бузуқи* (4); *портъе* – *дарвозабон*, *қопқачи* (295); *перевёрка* – *йўқлама*, *борлама* (55); *подлежащее* – *эга*, *мубтада* (194) *пунктуация* – *нуқатлаш* (478). Ўзбек тилида *-чи* аффикси ёрдамида шахс оти ясашиш модели мавжуд, бироқ мисолардаги белги-хусусият семага эга бўлган “*ифлос*” лексемасига, нараса-предмет маъносини ифодаловчи “*қопқа*” сўзига *-чи* аффиксини қўшиш билан янги лексик маъноли ясалмани юзага келтириш ҳолати кузатилмайди. Худди шунингдек, тилимизда асоси модал сўз ҳисобланган “*йўқлама*” сўзи мавжуд, лекин луғатда унга синоним сифатида келтирилган “*борлама*” сўзи эса мавжуд эмас. Лингвистик термин ҳисобланган “*эга*”, “*пунктуация*” сўзларига синоним сифатида тенглаштирилган “*мубтада*”, “*нуқатлаш*” сўзлари ҳам муаллифнинг ижодий маҳсулидир. Гарчи, бу терминлар кейинчалик ўзбек тили учун норма сифатида қабул қилинган бўлмаса-да, уларнинг яратилиши Абдулла Қодирийнинг XX асрнинг бошларида ўзбек тилини илмий адабий тил даражасига юксалтиришни мақсад қилган Фитрат, Элбек, Ашуралӣ Зоҳирӣ, Мунавварқори, Миён Бузрук каби маърифатпарварлар қаторида арабча, русча илмий истилоҳлар ўрнига ўзбек тилида илмий терминлар яратиш мумкинлигини ўз фаолиятида исботлаганлигининг амалий тасдиғидир.

Хулоса

Абдулла Қодирий луғат тузишда, энг аввало, она тили – ўзбек тилининг ички имкониятларидан фойдаланишга ҳаракат қилган. Русча сўзлар таржимасида учрайдиган ўзбекча сўзлар кўпроқ халқ ҳаёти, кишиларнинг кундалик турмушида учрайдиган тушунча ва тасаввурларни ифода этади ва улар умумхалқ учун тушунарли. Бу ҳол луғат тилининг жамиятдаги турли ижтимоий қатлам вакиллари қаторида оддий халқ учун ҳам тушунарли бўлишини таъминлаган. Адиб ҳаммуаллифлик қилган “Русча-ўзбекча тўла сўзлик” даги изоҳ усуллари таҳлил қилиш луғат XX аср бошларидаги ўзбек луғатчилигининг етакчи хусусиятини ўзида ифодалаганини кўрсатди. Бу хусусиятдан энг муҳими – луғат тилини соддалаштириш, халқчил, халққа яқин қилишга интилиш. Ушбу ишга Абдулла Қодирий “Русча-ўзбекча тўла сўзлик” даги русча сўзлар таржимасини халққа тушунарли қилиб ифодалаш орқали муносиб ҳисса қўшган.

Умуман олганда, Абдулла Қодирий нафақат XX аср ўзбек адабиёти ривожига, балки XX аср бошларидаги ўзбек тилшунослиги, хусусан, ўзбек луғатчилиги тараққиётига ҳам ўз ҳиссасини қўшган. Унинг амалий луғатчилик фаолияти кейинги давр ўзбек лексикографиясининг такомилига сезиларли даражада ижобий таъсир кўрсатган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Малик Раҳмон. Тўғрисўз устоз. Қодирийни қумсаб. Ёднома. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1994. – Б.15.
2. Абдулла Қодирий. Диёри бакр. Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи Хондамир Қодирий. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2007. – Б. 390.
3. Ҳабибулла Қодирий. Отам ҳақида. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1989. – Б.121.
4. А.Қодирий., С.Раҳматӣ. Русча-ўзбекча тўла сўзлик 2-жилдлик, 2-жилд. П-Я ҳарфлари. – Тошкент – Қозон: Ўздавнашр, 1934. – Б.81.
5. Жамолхонов Ҳ. Ҳозирги ўзбек адабий тили. 2-қисм. – Тошкент: ТДПУ, 2004. – Б. 17.

References:

1. Malik Rahmon. To'g'riso'z ustoz. Qodiriyni qumsab. Yodnoma. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1994. – B.15..
2. Abdulla Qodiriy. Diyori bakr. To'plovchi va nashrga tayyorlovchi Xondamir Qodiriy.– Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007. –B.390.
3. Habibulla Qodiriy. Otam haqida. – Toshkent: Adabiyot va san'at,1989. –B.121.
4. A.Qodiriy., S.Rahmatiy. Ruscha-o'zbekcha to'la so'zlik. 2-jildlik, 2-jild. P-Ya harflari.– Toshkent-Qozon: O'zdavnashr, 1934. –B.81.
5. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili.– Toshkent: TDPU, 2004.–B.17.

Муаллиф:

Нормаматов Султонбек Эрмаматович – Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети доценти, филология фанлари доктори.